

Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi

Güvenlik Bilimleri Enstitüsü

Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2025, Cilt:14, Sayı:1, 353-388

doi: 10.28956/gbd.1621883

Gendarmerie and Coast Guard Academy

Institute of Security Sciences

Journal of Security Sciences, May 2025, Volume:14, Issue:1, 353-388

doi: 10.28956/gbd.1621883

Makale Türü ve Başlığı / Article Type and Title

Araştırma / Research Article

Türkiye’de Kadın Tutuklu ve Hükümlülere Uygulanan Rehabilitasyon ve Müdahale Programları

Rehabilitation and Intervention Programmes Applied to Female Prisoners and Convicted Persons in Türkiye

Yazar(lar) / Writer(s)

İrem ÜNAL, Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler ABD, iremunal@ogr.iuc.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7734-9516

Yağmur ALTAY, Arş. Gör. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ceza ve Ceza Muhakemesi ABD, y.altay@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7854-9974

Bilgilendirme / Acknowledgement:

-Yazarlar aşağıdaki bilgilendirmeleri yapmaktadırlar:

-Makalemizde etik kurulu izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektiren bir durum yoktur.

-Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur.

Bu makale Turnitin tarafından kontrol edilmiştir.

This article was checked by Turnitin.

Makale Geliş Tarihi / First Received : 17.01.2025

Makale Kabul Tarihi / Accepted : 30.05.2025

Atıf Bilgisi / Citation:

Ünal İ. ve Altay Y., (2025). Türkiye’de Kadın Tutuklu ve Hükümlülere Uygulanan Rehabilitasyon ve Müdahale Programları, *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 14(1), ss 353-388. doi: 10.28956/gbd.1621883

TÜRKİYE'DE KADIN TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERE UYGULANAN REHABİLİTASYON VE MÜDAHALE PROGRAMLARI

Öz

Kadın suçluluğunun erkek suçluluğuna göre farklı dinamiklere sahip olduğu ve cezaevi süreçleri ile salıverilme sonrası ihtiyaçlarının farklılık gösterdiği belirtilmektedir. Kadınların genellikle ekonomik veya psikopatolojik nedenlerle şiddet içermeyen suçlar işlediği, cezaevi sürecinde ise ailelerinden uzak kalmanın yarattığı kaygılarla başa çıkmak zorunda kaldıkları vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, kadın mahkûmların ihtiyaçlarına uygun rehabilitasyon programlarının önemi artmaktadır. Bu çalışma, Türkiye'deki kadın tutuklu ve hükümlülere yönelik ceza infaz kurumlarında uygulanan rehabilitasyon ve müdahale programlarını inceleyen bir meta-sentez çalışmasıdır. Bu amaçla Google Akademik, Scopus ve Ulusal Tez Merkezi veri tabanlarında Türk Ceza ve Tevkif Evlerinde yetişkin kadınları konu alan müdahale, eğitim ve rehabilitasyon programlarını konu alan çalışmalarla Adalet Bakanlığının yıllık planları analize dâhil edilmiştir. Türkiye'de ceza infaz kurumlarında uygulanan müdahale programları, kadın mahkûmların bireysel becerilerini artırmayı, kaygılarını azaltmayı ve topluma yeniden kazandırılmalarını amaçlamaktadır. Ancak bu programların etkinliğinin değerlendirilmesi ve mükerrer suçluluğu önleme konusundaki başarıları hakkında yeterli veri bulunmamaktadır. Ayrıca ceza infaz kurumlarında yapılan çalışmaların kapsamlı ve tekrarlayıcı olmadığı, sivil çalışanların infaz sahasında çalışma yapmalarının zorluklarla karşılaştığı belirtilmektedir. Bu nedenle ceza infaz sisteminin iyileştirilmesi ve daha etkili müdahale programlarının geliştirilmesi için daha fazla bilimsel çalışma ve veri gerekmektedir. Bu tarama sonrası elde edilen bulgular ilgili literatür ve başarılı ülkelerin uygulamaları ışığında tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cezaevi, Hapishane, Hapsetme, Islah, Tekerrür.

REHABILITATION AND INTERVENTION PROGRAMMES APPLIED TO FEMALE PRISONERS AND CONVICTED PERSONS IN TÜRKİYE

Abstract

Female criminality has different dynamics compared to male crime, and their needs differ during the prison process and after release. It is emphasized that women generally commit non-violent crimes for economic or psychopathological reasons, and they must cope with the anxieties caused by being away from their families during the prison process. In light of these considerations, the importance of rehabilitation programmes tailored to the needs of female prisoners is highlighted. This study is a meta-synthesis examining the rehabilitation and intervention programs implemented in correctional facilities for female detainees and prisoners in Türkiye. For this purpose, the analysis included studies focusing on intervention, education, and rehabilitation programs targeting adult women in Turkish correctional facilities and the Ministry of Justice's annual plans. The data was gathered from Google Scholar, Scopus, and the National Thesis Center databases. The intervention programmes implemented in Turkish penal institutions have been designed to enhance the individual skills of female inmates, alleviate their anxiety, and facilitate their reintegration into society. However, there is a paucity of data concerning evaluating the effectiveness of these programmes and their success in preventing recidivism. Moreover, it has been asserted that the studies carried out in penal institutions are not comprehensive or replicable and that civilian personnel encounter challenges in conducting studies in the execution field. Consequently, there is a necessity for further scientific studies and data to enhance the penal system and to develop more effective intervention programmes. The findings obtained from this review have been discussed considering the relevant literature and the practices of successful countries.

Keywords: Incarceration, Jail, Prison, Rehabilitation, Recidivism.

GİRİŞ

Bir toplumda suç olayı meydana geldikten sonra suçun failine ne yaptırım uygulanacağı, bu yaptırımın infazının nasıl gerçekleştirileceği sorusu, toplumsal hayatın ortaya çıktığı zamanlara dek uzanmaktadır. Hapsetme, 17. Yüzyılda suçun karşılığında verilen temel ceza hâline gelmiştir, ancak Fransız Devrimi sonrası cezaların insanileştirilmesi ve klasik okul düşüncesinin Avrupa Ceza Adalet Sistemlerini dönüştürmesi ile birlikte ise kapatma veya tutma, bugün anladığımız şekilde infaz formu olma özelliğini kazanmaya başlamıştır (Balcıoğlu, 2016, s. 388-389; Bilgiç, 2012, s. 65-66). Osmanlı’da da bu dönemde, Avrupa’daki reformların etkisiyle temel ceza olarak benimsenmiştir. Hapsetmenin uygulamasında ise sorunlar yaşandığı, mahpusların koşullarının çok ağır olduğu belirtilmektedir (Karakaş-Doğan, 2010, s. 129). Bu dönemde belirtilen sorunların nisa hapishanelerinde de Cumhuriyet dönemine kadar sürdüğü bilinmektedir (detaylı bkz. Tekin, 2010, s. 91).

Penoloji ve kriminoloji alan yazınına bakıldığında, hapis cezasının varlığına ve nasıl olması gerektiğine dair çok sayıda görüş bulunmaktadır. Belirtmek gerekir ki tartışmalar temelde suçluyu ıslahta hangi yöntemin daha faydalı olacağına ilişkindir. Kriminolojide Klasik Okul, suçun önlenmesi amacıyla caydırıcılık ilkesini öne sürmüştür. Bu yaklaşım, bireyin özgür iradesiyle gerçekleştirdiği suç davranışından sorumlu tutulması gerektiği fikrini vurgularken ceza adalet ve infaz sistemlerinin aynı zamanda suçlunun topluma yeniden entegrasyonunu sağlayacak yöntemler içermesi gerektiğini belirtir (Bilgiç, 2012, s. 97; Piquero, 2016). Böylece ceza hem caydırıcı bir araç hem de hükümlünün bireysel ve toplumsal dönüşümü için bir fırsat niteliği taşımaktadır.

Hapsetmenin zararlı olduğunu savunan görüşlere göre ise hapishane ortamının kriminojenik ve yoksunluk etkilerine odaklanarak elde edilmek istenen faydadan daha çok zarar getirebileceğini, bu nedenle sınırlı ve dikkatli uygulamasının en doğru uygulama olduğunu iddia etmektedir. Bu kapsamda en çok işaret edilen sorunlar rehabilitasyon programlarının başarısızlığı yani ceza ve infazından beklenen faydanın elde edilememesi, hapsetmenin mahpusun yakınları üzerinde de olumsuz etkilerinin bulunması, masraflı olması nedeniyle devlete ve topluma yüklediği ekonomik yük, kapasitelerin üzerinde mahpus bulundurulması yani aşırı doluluk problemidir (Bilgiç, 2012, ss. 98–106).

Bu çalışma için önem arz eden noktalardan biri hapsetme esnasında uygulanan rehabilitasyon ve müdahale programlarının, tekerrür riskinin

azaltılması ve topluma yeniden kazandırmaya hizmet etmesi beklentisidir. Ceza infaz kurumlarında uygulanan salıverilme öncesi suçlu kişinin toplumla yeniden bütünleşmeden önce onu suça götüren nedenleri sağaltma anlayışına *topluma yeniden kazandırma, iyileştirme, ıslah etme, rehabilite etme*; bu anlayış için uygulanan yapılara ise *müdahale, tretman, rehabilitasyon programları* gibi ismi verildiği görülmektedir. (Bilgiç, 2012, s. 115; Demirbaş, 2024, s. 414). Hapsetmeden beklenen çıktılarda ortaklaşan yönler ve mevcut literatürde önce cinsiyetten bağımsız olarak sonrasında ise kadınlar ve kadınların özgün ihtiyaçlarına uygun olarak neler yapılması gerektiği özetlenecek ve bu sayede incelenecek çalışmaların daha isabetli bir analizi amaçlanmaktadır.

Her iki yöndeki görüşlerin ışığında hapsetmeden alınacak faydanın en yüksek düzeye çıkarılabilmesi için, mesleki eğitim, psikososyal destek ve kişisel gelişim odaklı rehabilitasyon programları, ceza infaz sistemlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ardından topluma yeniden kazandırma erken dönemlerde Hristiyan reformcular tarafından savunulmuştur. (Demirbaş, 2023, s. 197). 18. yüzyıla gelindiğinde klasik okul etkisiyle disiplin ve gözetim temel yöntem olurken, pozitivist okulun ve sosyal savunma ekolünün etkisiyle ise özel önlemeye ve bugün anladığımız şekliyle faili esas alan programların uygulanmasına başlanılmıştır (Balcıoğlu, 2016, s. 389; Bilgiç, 2012, s. 117,155; Demirbaş, 2024, s. 412,413). Hangi ekol benimsenirse benimsensin güncel literatür, failin özelliklerinin uygulamaların başarısını etkilediğini belirtmektedir (Dolu, 2015). Modern ceza infaz kurumlarının ise temel amacı bireyleri geliştirmek ve salıverilme sonrasında topluma uyum sağlamaya hazırlamaktadır (Demirbaş, 2024, s. 413). Hüküm giyerek kuruma yerleştirilmiş kişinin infaz bitiminde topluma dönebilmesi ve bu dönüşte toplumla yeniden uyumlu hâle gelebilmesi mevzuatımızla da korunmaktadır.

2005'te yürürlüğe giren Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK) m.3'e göre infazdan beklentiler iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan ilki yeniden sosyalleşme, diğeri ise tekerrürün önlenmesidir (Demirbaş, 2023, s. 199). Yeniden sosyalleşmede temel nokta sorumluluk duygusunun kazanılması ve işlenen fiilin kötülüğünün mahkûm tarafından kabulüdür. Bu yolla ceza kanunlarını ihlal eden kişi uyumlu birer vatandaş olarak salıverilmesi mümkün olacaktır (Demirbaş, 2023, s. 274). Yeniden sosyalleştirmenin üç temel başlıkta toplanabilir: İlki terapi ve danışmadır. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik m.12'de *psiko-sosyal yardım servisi* başlıklı

düzenlemede, hükümlülerin ruh ve beden sağlığının korunması, suç işleme riskini arttıran faktörlerine azaltmaya yönelik çalışılması ve toplumsal yaşamla yeniden uyuşma hedeflendiği belirtilmektedir. 5. fıkraya göre, kadınlar hükümlülerle kurumda kalan çocukları da gelişimleri için yardım servisine bildirilirler ve takip edilirler. Madde 13 sağlık servisini, tedavi, koruma ve nakil işlemlerinin esaslarını; madde 14 ise eğitim ve öğretim servisini ve kütüphane, eğitime eden hükümlülerin durumunu düzenlemektedir. Son olarak hükümlülere sunulan iş yurdu servisi Yönetmelik m.15 ile düzenlenmiştir.

Bu amaca yönelik yapılan rehabilitasyon çalışmaları, disiplinler arası bir yaklaşım ve soruna çok yönlü çözümler bulunmasını gerektirmemekle birlikte infaz kurumundaki ve salıverilme sonrasındaki kurumların birlikte çalışmasını da elzem kılmaktadır (Bilgiç, 2012, s. 116). Yapılan uygulamaların başarısı; hükümlünün tehlikelilik seviyesine, mahkûm olduğu suç tipine, kendi özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş olmasına, programların *multi-model* referanslı olmasına yani benzer ihtiyaçtaki mahkûmların aynı ihtiyaca yönelik programlara yönlendirilmesine, hükümlülerin katılım konusunda teşvik edilmesi, mahkûmların imkânlar elverdiği ölçüde toplumla bağının yeniden tesis edilmesine bağlıdır (Bilgiç, 2012, s. 149,151; Yücel, 2008, s. 244). Mevzuatta da bu verilere uygun düzenlemeler yapılmıştır. CGTİHK m.23/1’de *hükümlülerin gözlem ve sınıflandırılması* ve bu sınıflandırma gerçekleştirilirken hangi kıstasların kullanılacağı belirtilmiştir. Buna göre kriminojenik faktörlere göre bir ayırım yapılması ve uygun kuruma ve bölüme gönderilmeleri öngörülmüştür.

Aynı zamanda uzun süre kapalı kalmanın etkilerinin, yalnızlığın, zorbalığın ve can sıkıntısının en aza indirilebilmesi önemlidir (Bilgiç, 2012, s. 149; Demirbaş, 2024, s. 415). Bunun için *konfor*, *kontrol* ve *anlam* ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir. Bu bağlamda konforda fiziksel ve dış ortam kaynaklı ihtiyaçlarına örneğin beslenme, sağlık hizmetleri ve özerklik, kontrolde kendisi hakkında kurumun ve hapsedmenin doğasının elverdiği ölçüde kendi kararlarını alabilme imkanına, anlamda ise kişinin onur ve değerler bütününe ilişkin ihtiyaçlarının önemine işaret edilmektedir (Bilgiç, 2012, s. 123; Yücel, 2008, s. 257). Hükümlülerin akıl sağlığının korunması, mevcut taşıdıkları bozukluk ve tanılara yönelik destek alabilmeleri de önemlidir (Yücel, 2008, s. 258).

Ceza infaz kurumlarında yapılan müdahale ve rehabilitasyon programlarının, hükümlülerin yeniden suç işlemelerine karşın etkili olmakla birlikte tamamen

kaldırmadığı alan yazınında bildirilmektedir. Risk-İhtiyaç-Duyarlılık (RİD) ilkesiyle oluşturulan Cezaevi Rehabilitasyon programlarının ele alındığı meta-analiz çalışmasında, tüm rehabilitasyon çalışmalarının mükerrer suçluluğu azalttığı; RİD ilkeleriyle uygulanan çalışmaların istatistiksel olarak küçük bir farkla mükerrer suçluluğu azaltmada daha etkili olduğu; çalışmaların 12 ay ve üzerinde suçluluğu önleme konusunda etkinliğinin azaldığı ve 12 ay sonrasında salıverilme sonrasında yeni programların başlaması gerektiği bildirilmektedir (Duan ve ark., 2024).Yapılan çalışmalarda mesleki eğitim ve iş becerileri kazandırmaya yönelik faaliyetlerin, suçluların topluma uyum sağlama sürecinde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Andrews ve Bonta, 2010; Yayak ve ark., 2009). İnfaz kurumlarında mükerrer suçluluk bakımından yüksek riskli mahkûmların ıslah çalışmalarında iş edindirme kurslarının bireylerin kendi potansiyellerini keşfetmelerine ve tekrar suç işleme oranlarının azalmasına katkıda bulunduğu bildirilmektedir (Cullen ve ark., 2011).

Yazarlar uygulanan programların infazda amaçlanan hedeflere yani topluma yeniden kazandırma ve tekerrürün önlenmesi konusunda başarılı olup olmadıklarının sınanabilmesi ve uygulamaya devam edilmesi için yapılması gerekenlere yer vermektedir (Balcıoğlu, 2016, s. 400). Bunlar ampirik geçerliliğinin bulunması; diğer bir deyişle kanıta dayalı gerçekçi bir modeli olmasını, dinamik risk faktörlerinin belirlenmesi ve bunların hedeflenmesine yönelik olmasını, mahkûmun yetilerini geliştirmesini, meşguliyet ve motivasyon oluşturmalarını, programlarda devamlılığın sağlanmasını ve son olarak uygulanan programın devamlı olarak test ve kontrole tabi tutulmasıdır (Yücel, 2008, s. 276).

Özetlenecek olursa müdahale programları hem mahkûmların iyi oluşlarının korunmasına hem tekerrürün önlenmesine yönelik olmalı, ampirik geçerliliği bulunan kuramlara dayanmalı ve hayata geçirilmeden önce pilot uygulamaları yapılmış ve başarısı bulgularla tespit edilmiş olmalı, ön hazırlık yapılarak risk-ihhtiyaç değerlendirmesi sonucu hedef gruba uygulanmalı, uygulama sırası ve sonrasında ise sürekli olarak başarısı bilimsel olarak sınanmalıdır. Tam olarak bu sebeptendir ki infaz kurumu uygulamaları ve hükümlülere uygulanan müdahalelere yönelik yapılan çalışmaların uygulayan kurum ve bağımsız araştırmacılar tarafından araştırılması, bu araştırmalardan güçlü ve zayıf yönlerin tespit edilmesi hem ceza infaz sistemimizin iyileştirilmesine hem de politika belirleyiciler ve araştırmacıların toplum için önem arz eden bu konuya eğilmesine vesile olacaktır.

Bu çalışmada, ülkemizde Ceza İnfaz Kurumlarında Kadın Tutuklu ve Hükümlülere uygulanan eğitim ve müdahale programlarının yapılarını ve program çıktılarını değerlendirmek istenmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda literatürde Ceza İnfaz Kurumlarında Kadınlara yönelik verilen eğitim ve rehabilitasyon çalışmalarını konu alan akademik makale, tezlerle Resmî Kurumların ve Sivil Toplum Kuruluşlarının çalışmaları çalışmamız kapsamında değerlendirilmiştir.

1. KADIN MAHKÛMLARA YÖNELİK MEVCUT LİTERATÜR

Kadın hükümlüler, infaz kurumlarında erkeklerden farklı bir suç dinamiği ve ihtiyaç profili sergileyen bir grup olarak dikkat çekmektedir. Kriminolojik literatür, kadınların suç işleme nedenlerinin erkeklerden belirgin şekilde ayrıştığını ve genellikle sosyoekonomik dezavantajlar, aile içi şiddet, cinsiyete dayalı eşitsizlikler ve travmatik yaşam deneyimlerinden etkilendiğini ortaya koymaktadır (Bloom ve ark., 2003; Orhan, 2023). Bu bağlamda, kadın suçluluğu daha çok ekonomik zorunluluk, bağımlılık ilişkileri veya travma sonrası gelişen psikososyal stres faktörlerine bağlı olarak bildirilmiştir (Koruculu, 2017). Yine kadınların ataerkil topluluk içinde erkeklere göre suça karşı caydırıcılık dinamiklerine daha dirençli bulunduğu gözlemlenmiştir (Dolu, 2015).

Kadın mahkûmlar, çoğu zaman infaz kurumlarında ailelerinden kopuk olmanın yarattığı yoğun stres, çocuklarından ayrılma kaygısı ve toplumsal damgalanma gibi cinsiyete özgü zorluklarla başa çıkmak zorundadır (Chesney-Lind ve Pasko, 2003). Dolayısıyla, kadın mahkûmların psikososyal ihtiyaçlarına uygun bir şekilde tasarlanmış rehabilitasyon ve müdahale programlarının önemi giderek artmaktadır (Duan ve ark., 2024). Kadınların kurumda bulundukları süre boyunca iyi oluşlarına ve ruh sağlıklarına yönelik ihtiyaçlarının farklılaşması, bu grubun özel olarak ele alınması gerekliliğini doğurur.

Bu çerçevede kadın suç dinamiklerinin ve kriminojenik ihtiyaçlarının detaylı bir şekilde ele alınması, ceza infaz kurumlarının daha etkili müdahale stratejileri geliştirmesine olanak sağlayacaktır. Kadınlara özgü rehabilitasyon programlarının bireylerin hapsedme sonrası toplumsal yaşama uyumlarını artırmada ve yeniden suç işlemelerini önlemede daha sürdürülebilir sonuçlar ortaya koyabileceği literatürde geniş bir şekilde desteklenmektedir (Şimşek, 2018).

Kanada İslah Hizmetleri, kadın mahkûmlar için kadınların ihtiyaçlarına özel olarak Katılım Programları, Bilişsel Becerileri Geliştirme, Ebeveynlik Becerilerini Destekleme, Serbest Zaman Eğitimi ve topluma entegrasyonu konu alan Yaşam Becerileri; Madde Bağımlılığı Programı, Kadın Cinsel Suçlular Programı, Şiddet ve Travma Mağduru kadın mahkûmlar için başa çıkmalarına destek olan terapötik programlar, Akademik Programlar, bireysel risk faktörlerine göre düzenlenmiş ve suça neden olan süreçlerin iyileşmesine odaklanan Katılım Programları uygulamaktadır (Byrne ve Howells, 2002). Amerika’da ceza infaz kurumuna gelen mahkûmların ilk değerlendirilmeleri sonucu Kadın Odaklı İyileştirme Programında (The FIT Program) Bilişsel Davranışçı Terapi Odaklı travma, madde kullanımına ve psikopatoloji programıyla, ebeveynlik programı ve 15’ten fazla kadın suçluluğu odaklı programlara yönlendirilmektedir (Federal Bureau of Prisons, n.d).

Bununla birlikte Norveç %25 ile dünyadaki en düşük mükerrer suçluluk oranına sahip ülkelerden biridir (First Step Alliance, 2023). Norveç’teki İnfaz Sistemine bakıldığında tekerrürü önleme, rehabilitasyon, normalizasyon ve topluma yeniden kazandırma olarak dört temel unsur üzerinden ilerlediği görülmektedir. İnfaz kurumu sürecinde mahkûmların sosyalleşme süreçlerini destekleyen haftada üç güne dek çıkabilen ziyaret görüşmeleri de göze çarpmaktadır. Mahkûmların infaz kurumuna geldikleri ilk süreçte bir değerlendirme sürecinden geçtikleri ve suça götüren risk faktörlerinin belirlendiği; kurumda ruh sağlığı, madde bağımlılığı konusunda iyileştirme faaliyetlerinin yürütüldüğü; eğitim süreçlerinin desteklendiği ve hükümlülük sonrası iş edinebilecekleri becerileri infaz süresince edinmektedirler. Yine verilere bakıldığında mükerrer suçluluk oranının düşük olmasını eğitim seviyelerinin yüksek olmasına ve infaz kurumunda rehabilitasyon programlarına odaklanmaları nedeniyle olduğunu düşünmektedirler (Denny, 2016; Norwegian Parliamentary Ombudsman, 2017).

Literatüre bakıldığında cinsiyet destekli, cinsiyet yanlısı ve cinsiyetten bağımsız rehabilitasyon programları görülmektedir. Cinsiyet destekli programlar; kadın suçluluğunun erkek suçluluğuna göre cinsiyet bazlı olarak bazı eklentilere ihtiyaç duyduğunu, cinsiyet yanlısı programlar, kadın ve erkek suçluluğunun farklı müdahale programlarıyla ele alınması gerektiğini ve

Türkiye’de Kadın Tutuklu ve Hükümlülere Uygulanan Rehabilitasyon ve Müdahale Programları
cinsiyetten bağımsız programlar ise infaz kurumlarında uygulanan programların işleyişini cinsiyet bazında ayırmayan programlardır.

Yapılan meta-analiz çalışmaları, ceza infaz kurumlarındaki mahpusların ilk değerlendirmede kriminolojik ihtiyaçlarının iyi belirlenmesi ve bu belirlenen kriminolojik riske uygun olarak uygulanan müdahale programlarının mükerrer suçluluğu düşürdüğünü raporlamaktadır (Beaudry ve ark., 2021; Edwards ve ark., 2022). Bununla birlikte kadınlara uygulanan müdahale programlarını psikolojik sağlıklarını konu alan müdahale programları ve kadınlara özgü kriminojenik risk faktörlerini sağıaltmaya yönelik yapılandırılmış müdahale programları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Psikolojik sağılık alanında, madde kullanımı, depresyon ve travma sonrası duygulanımı konu alan programlar mükerrer suçluluğun azalmasında en çok etki gösteren başlıklar olmuşturlardır (Bartlette ve ark., 2015; Edwards ve ark., 2022; Gobeil ve ark., 2016). Kadınlara özgü kriminojenik risklerin sağıaltılması konusunda infaz kurumunda başlayarak salıverilme sonrası takip edilen ebeveyn becerileri, güvenli kalacak yer bulma, güvenli davranış programları en çok etki gösteren başlıklar olmuştur (Gobeil ve ark., 2016). Söz konusu, Collins (2010)’da yaptığı meta-analiz çalışmasında, kadın ve erkek için mükerrer suçluluğu önlemek için farklı gereksinimler olduğunu; erkeklerin şiddet yanlısı suçtan hüküm giydiklerinde yeniden şiddet suçu işleme ihtimalleri yüksek bulunurken kadınların ceza infaz kurumunda kalış süreleri arttıkça yeniden şiddet suçundan hüküm giyme ihtimallerinin yükseldiğini raporlamıştır. Erkek faillerin toplumda daha fazla olması nedeniyle tasarlanmış suçluluğu sınıflandırma, değerlendirme ve önleme çalışmaları erkek faille göre dizayn edilmiş ve kadın suçluluğuna bu değerlendirmede göz ardı edilmektedir (Orhan, 2023).

Genel olarak ceza infaz kurumlarında uygulanan rehabilitasyon programlarını Bilişsel Davranışçı Ekole göre oluşturulduğu (Tong ve Farrington, 2006; Beaudry ve ark., 2021), salıverilme sonrası gönüllü olarak toplum hizmetinde bulunmak ve terapötik topluluğaa devam etmek, psikolojik müdahaleye göre daha büyük bir etki büyüklüğüne sahiptir (Beaudry ve ark., 2021).

2. TÜRKİYE’DE KADIN MAHKÛMLARIN DURUMU

Kadın hükümlüler için *unutulan suçlular* isimlendirmesi yapıldığı görölmektedir. Bunun sebebinin suç failleri ve ceza infaz kurumu nüfusunda az

sayıda olmaları ve kadınların işledikleri suçların nevi nedeniyle tehlikeliliklerinin daha düşük olmasıdır. Hatta bu nedenle topluma yönelik bir tehditten ziyade sorumluluğu başkalarına ait utandırıcı bir hadise olarak kabul edilir (Demirbaş, 2023, s. 255; Günşen-İçli, 2019, s. 422). Ne yazık ki bu önem arz eden konu, tüm penoloji ve kriminoloji çalışmalarında olduğu gibi saha çalışmalarının olması gerekenden çok az olduğu, araştırmacıların resmî müdahale programlarının çıktılarına ulaşip analiz etmekte ve araştırma yapmak için kurumlarla koordineli çalışmak konusunda yaşadıkları güçlükler nedeniyle hak ettiği bilimsel gelişimi göstermekten uzaktadır (Topçuoğlu, 2015, ss. 184-185). Yine de yapılan az sayıdaki sınırlı çalışmaya ve bulguya bakıldığında kadın ve erkek hükümlü ve tutuklular arasındaki farklar ortaya çıkmaktadır.

Bilgiç tarafından yapılan araştırmada (2012, s. 330) ceza infaz kurumunda karşılaştıkları sorunlara ilişkin bulgulara, kadın ve erkek mahkûmların yaşadıkları sorunların ve onlar için bu sorunların ifade ettiği önemin farklılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin kadınlarda %48,2 ile psikolojik buhran ve yalnızlık en önemli sorun olarak ortaya çıkarken erkeklerde bu sorun %54,6 ile kurumların kalabalığıdır. Dikkat çekici bir diğer bulgu ise koğuş ve odadakilerin baskısına ilişkin sorun yaşayan kadın katılımcıların oranı %13,2 ile erkeklere oranla neredeyse iki katıdır. İşkence insanlık dışı muamelede ise %4,7 ile erkeklerin yarı oranında katılımcı sorun yaşadığını bildirmiştir. Mimari olarak çoğu ceza infaz kurumu erkek mahpuslara uygun hazırlandığından karma kurumlarda zaten sayıca az olan kadın mahpusların fiziki imkanlardan yararlanması güçleşmektedir. Uzun nakillerde dış güvenliğinin ve nakil güvenliğinin kadın mahpusların özellikle menstrüel sağlıkla ilgili ihtiyaçlarını karşılamada, özel eşyalarının erkek görevlilerin önünde aranması gibi mahremiyet konusunda zorluklar yaşamalarına neden olmaktadır (Duman, 2016, s. 42,43,74).

Aynı zamanda kadınların suç işlediğinde toplumdan daha çok tepki aldığı ve suç işlemek için daha fazla kriminojenik risk faktörüne maruz kalması gerektiği belirtilmektedir (Günşen-İçli, 2019, s. 427,431). Başka şekilde ifade etmek gerekirse suç işleyerek sisteme dâhil olan kadın, bir erkek faile göre daha dezavantajlı bir çevreden gelmiş olması ya da daha ağır ruhsal sorunlar yaşıyor olma ihtimali yüksektir, bu nedenle daha yoğun desteğe ihtiyaç duyabilmektedirler.

Türkiye’de Adalet İstatistiklerine bakıldığında, kadın hükümlü oranının yüzde 3,5-4 arasında olduğu görülmektedir. Kadın hükümlü sayısı, artan tutuklu ve hükümlü sayısı ile birlikte artmış ancak tüm tutuklu ve hükümlüler içindeki oranı sabit kalmıştır. Adalet İstatistikleri en son 2020 yılında 2019 yılını kapsayacak şekilde yayınlanmış olup günümüzde yeni bir Adalet İstatistiği bulunmamaktadır; bu veriye göre 2019 yılı itibarıyla yaklaşık 11.000 kadın tutuklu ve hükümlü bulunmaktadır (Tablo 1). Kadınların ekonomik hayata katıldıkça ve şehirleşme arttıkça toplumda işledikleri suç oranlarının arttığı gözlenmektedir (Günşen-İçli ve Öğün, 1988, s. 29,28).

2020 yılı TÜİK istatistiklerine göre suç türleri bakımından kadınların işlediği suçlara bakıldığında kötü muamele, zimmet/hırsızlık ve dolandırıcılık, uyuşturucu/uyarıcı madde imal ve ticareti, hakaret kadınların en çok hüküm giydikleri suç tipleri olarak görülmektedir. (Tablo 2). Bu anlamda kadınların, erkeklerden suç şeması olarak ayrıldığını, erkeklerin daha çok şiddet suçlarına yöneldiğini, kadınların ise daha çok kötü muamele, hırsızlık, dolandırıcılık, uyuşturucu imal ve ticareti suçlarına yöneldiklerini söylemek mümkündür. Kadın ve erkek suçluluklarının farklı olması Türkiye’ye ilişkin resmî verilerde gözlenmektedir. Bu nedenle suçun önlenmesi için uygulanacak olan müdahale programlarının ülkemizde de farklı olması gerekmektedir.

Tablo-1: Kadın ve Erkek Hükümlülerin Sayısı

	<i>Toplam Tutuklu ve Hükümlü Sayısı</i>	<i>Erkek Tutuklu ve Hükümlü Sayısı</i>	<i>Kadın Tutuklu ve Hükümlü Sayısı</i>	<i>Kadın Hükümlü ve Tutukluların Tüm Hükümlü ve Tutuklularda Oranı</i>
2011	128.253	123.648	4.605	3,59
2012	136.638	131.732	4.906	3,59
2013	144.098	138.906	5.192	3,6
2014	158.690	152.902	5.788	3,65
2015	177.262	153.902	6.508	3,67
2016	200.727	192.354	8.373	4,17
2017	232.340	222.444	9.896	4,26
2018	264.842	254.426	10.416	3,93
2019	291.546	280.114	11.432	3,92
2020	266.831	256.231	10.600	4
2021	297.860	286.183	11.677	3,9
2022	341.294	327.224	14.070	4,1
2023	291.911	279.760	12.151	4,2

(TÜİK, 2020; Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024)

2020 yılından sonra infaz istatistikleri Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünce yayınlanmaya başlamıştır. Hükümlü verilerinde (Tablo 2) ise erkeklerin en yoğun olarak işledikleri suçlara göre bir sıralama yapılmış ilk 24 suçla sınırlandırılmıştır. 2023'e göre erkek hükümlülerin en çok hırsızlık, konut dokunulmazlığının ihlali, kasten yaralama ve kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak suçlarından kaydı bulunmaktadır. Kadınlarda ise bu suçlarda erkeklerle ilk sıra aynı olmaz üzere hırsızlık, konut dokunulmazlığının ihlali, dolandırıcılık ve uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticarettir.

Tablo-2: 2023 Yılı Ceza İnfaz Kurumu İstatistiklerine Göre Kadın Hükümlülerin Suç Tiplerine Göre Dağılımı

Suç Tipi	Toplam	Erkek	Kadın	Oran (%)
Hırsızlık	272.346	259.813	12.533	37,34
Konut Dokunulmazlığının İhlali	97.592	94.310	3.282	9,77
Kasten Yaralama	69.415	68.520	895	2,66
Kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da kullanmak	64.814	62.993	1.821	5,42
Mala Zarar Verme	60.812	59.507	1.305	3,88
Dolandırıcılık	54.053	52.135	1.918	5,71
Uyuşturucu veya Uyarıcı madde imal ve ticareti	54.053	51.722	2.321	6,91
Kasten Öldürme	43.211	42.098	1.113	3,31
Yağma	39.716	39.081	635	1,9
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile diğer aletler hakkında kanun	31.158	30.899	259	0,77
Tehdit	28.930	28.549	381	1,13
Hükümlü veya tutuklunun kaçması	24.283	23.727	556	1,65
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	18.457	18.084	373	1,11
Hakaret	17.786	17.324	462	1,37
Resmî belgede sahtecilik	14.971	14.715	256	0,76
Silahlı örgüt	13.826	12.183	1.643	4,9
Çocukların cinsel istismarı	13.331	13.239	92	0,27
Banka veya kredi kartlarının kötüye kullanılması	13.200	12.842	358	1,07
Görevi yaptırmamak için direnme	11.348	11.049	299	0,89
Çek kanunu	8.183	7.960	223	0,66
Trafik güvenliğini tehlikeye sokma	7.972	7.920	52	0,15
Fuhuş	6.706	5.892	814	2,43

Tablo 2'nin devamı

Suç Tipi	Toplam	Erkek	Kadın	Oran (%)
Askerî ceza kanunu	5.562	5.562	-	-
Cinsel saldırı	4.585	4.547	38	0,11
Diğer suçlar	66.838	64.905	1.933	5,76

(Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2024)

2020 TÜİK istatistiklerine göre ise suç türleri bakımından kadınların kötü muamele, zimmet/hırsızlık ve dolandırıcılık, uyuşturucu/uyarıcı madde imal ve ticareti, hakaret kadınların en çok hüküm giydikleri suç tipleri olarak görülmektedir. (Tablo 3). Bu anlamda kadınların, erkeklerden suç şeması olarak ayrıldığını; erkeklerin daha çok şiddet suçlarına yöneldiğini, kadınların ise daha çok kötü muamele, hırsızlık, dolandırıcılık, uyuşturucu imal ve ticareti suçlarına yöneldiklerini söylemek mümkündür. Görüldüğü gibi her iki kaynak verilerine göre de ortaklaşan yönler olmakla birlikte kadınların işlediği suç türlerinde farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo-3: 2020 Yılı TÜİK İstatistiklerine Göre Kadın Hükümlülerin Suç Tiplerine Göre Dağılımı

Suç Tipi	Toplam	Kadın	Oran (%)
Kötü muamele	142	61	42,96
Zimmet	209	23	11
Hırsızlık	39.279	2.606	6,63
Dolandırıcılık	8.958	537	5,99
Uyuşturucu/ uyarıcı madde imal ve tic.	12.241	708	5,78
Diğer suçlar	43.554	2.383	5,47
Hakaret	4.334	222	5,12
Mala zarar verme	2.338	116	4,96
Öldürme	6.080	164	2,7
İcra İflas Kanunu'na muhalefet	13.664	663	4,85
Sahtecilik	6.650	321	4,83
Yağma	7.349	262	3,57
Kişiyi hürriyetinden yoksun kılma	4.749	169	3,56
Tehdit	9.216	315	3,42
Orman suçları	672	22	3,27
Görevi yaptırmamak için direnme	4.227	125	2,96
Kaçakçılık	3.411	93	2,73
Cinsel suçlar	4.890	29	0,59

Tablo 3'ün devamı

Suç Tipi	Toplam	Kadın	Oran (%)
Yaralama	40.445	1.032	2,55
Bilinmeyen	242	6	2,48
Ailenin korunması tedbirine aykırılık	5.892	132	2,24
Uyuşturucu/uyarıcı kullanma, satın alma	11.374	249	2,19
Trafik suçları	15.363	195	1,27
Ateşli silahlar ve bıçaklar ile ilgili suçlar	8.801	85	0,97
Rüşvet	109	0	0
Askerî Ceza Kanunu'na muhalefet	4.212	0	0

(TÜİK, 2021)

Türkiye’de 19 kadın ceza infaz kurumu bulunmakta olup bu kurumlardan 7’si Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu, 10’u ise Kapalı Kadın Ceza İnfaz Kurumu olarak hizmet vermektedir. Kapalı ceza infaz kurumu barınma ihtiyacını karşılamak üzere genellikle 10, 8 ve 6 kişilik koğuşlar bulunmaktadır. Kadın hükümlülerin topluma kazandırılması amacıyla kurumlarda çeşitli branşlarda meslek edindirme atölyeleri düzenlenmekte ve rehabilitasyon çalışmaları yürütülmektedir.

Adalet Bakanlığı Ceza İnfaz Kurumları İş Yurdu Atölyelerinde gıda, tarım, hayvancılık, mobilya, el sanatları, deri ve demir ürünleri, tekstil ve hazır giyim gibi 200’den fazla meslek dalında eğitim verilmektedir. Bu atölyelerin amacı, hükümlülere bir meslek ve sanat dalı öğretmek tahliye sonrasında yeniden topluma kazandırılma sürecine destek olmaktır (Adalet Bakanlığı, 2023).

Ceza İnfaz Kurumlarında, kuruma kabul aşamasında sosyal çalışmacılar tarafından hükümlünün risk ve ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla ARDEF¹ (Araştırma Değerlendirme Formu) uygulanmakta ve çıkan sosyal, hukuki, psiko-sosyal ihtiyaçlarına göre 15 farklı müdahale programından birine yönlendirilmektedir (Ceza ve Tevkif Evleri, n.d.). Bu çalışmalara ek olarak Adalet Bakanlığı, hükümlülerin rehabilitasyonunun ve yeniden topluma uyum süreçlerinin işlevsel bir zemine oturması için iyi yapılandırılmış ve hükümlüye uygun olarak bireyselleştirilmiş Değerlendirme, Profil Araçları ve Rehabilitasyon Programları (DEPAR) çalışmasını hayata geçirmiştir (Ceza ve Tevkif Evleri, 2024). Adalet Bakanlığı hâlihazırda yetişkin hükümlüler için

¹ Adalet Bakanlığı ve UNICEF işbirliği ile yürütülen Etkin Hükümlü Yönetimi projesi kapsamında geliştirilen Araştırma Değerlendirme Formunun revize çalışması için pilot uygulaması için bkz. (Ögel, Karadayı, Şenyuva, Topsakal, & Aksoy, 2010)

cezaevlerinde suçun sonuçlarını hükümlüleri suça iten düşünce kalıplarını fark etmelerini ve değiştirmelerini amaçlayan *Önce Düşün*, toplumsal yeniden adaptasyonu arttırmak için *Saliverilme Öncesi Mahkûm Gelişim Programı*, kendine zarar verme davranışları konusunda *İntihar ve Kendine Zarar Verme Konusunda Farkındalık Programı*, hükümlülere yönelik bireysel suçla mücadele programı kapsamında *Özel Gözetim ve Denetim Programı*, Sigara-Alkol ve Madde Bağımlılığına karşı bilgilendirme amacıyla Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı Bilgilendirme Programı (SAMBA) programı ve öfke duygusunun suç davranışıyla sonuçlanmaması ve öfkeyi başka yollarla ifade etmeyi destekleme amacıyla *Öfke Kontrolüne* yönelik müdahale programları uygulamaktadır (Mihçı ve ark., 2021; CTE, 2019).

DEPAR Projesinde bu rehabilitasyon programlarına ek olarak; mahkûmların soru çözme becerilerinin geliştirilmesi için *Çözüm Odaklı Terapi*, hükümlünün ceza infaz kurumuna girişi ya da hükümlünün hayat olaylarındaki diğer travmalarla başa çıkabilmesi için *Travma Sonrası Stres Bozukluğu Müdahale Programı*, mahkûmların psikolojik ve psikiyatrik sorunları konusunda yardımcı olmak için *Psikopatoloji Müdahale Programı*, hayatlarında değişim motivasyonu yaratma sorunlarının üstesinden gelebilmek için *Değişim Motivasyonu Müdahale Programı*, şiddet, madde bağımlılığı ya da aile içi şiddet gibi nedenlerden dolayı kendine güvenini yitiren kadınların gerekli görülmesi hâlinde yönlendirildiği grup müdahale programı olan *Kadın Hükümlüler Müdahale Programı*, cezaevine girerek sosyal ve iş statüsünün kaybının getirmiş olduğu olumsuz durumlarla başa çıkabilmek için *Ayrılık Acısı Müdahale Programı*, uzun süreli ceza almış hükümlülerin hayatını yeniden anlamlandırma sağlamaya yönelik *Yüksek Etkili Suçları İşlemiş Hükümlülere Yönelik İntiharın Önlenmesi Müdahale Programı*, dürtü kontrol bozukluğuna karşı *Dürtüsellik Kleptomani Müdahale Programı*, yeni cinsel suçların işlenme olasılığını düşürmek ve şiddetten uzak cinsel ilişkileri desteklemek için *Cinsel İsteğin Kontrolü Müdahale Programı*, LGBTİ’li hükümlüler için tıbbi, psikiyatrik, psikolojik ve sosyal destek konularını ele alan *LGBTİ’li Hükümlülere Yönelik Müdahale Programı*, adli suçlar işlemiş ve şiddet içeren aşırılık yanlısı hükümlülerin işledikleri suçlarla ilgili tutumlarını iyileştirmek için *Radikalleşme (Adli Suçlular) Programı*, terör suçuna karışmış hayatında değişiklik yapmak isteyen hükümlüleri desteklemek için *Terör Suçlularına Yönelik Müdahale Programı*, tahliye sonrasında genç nesilden hükümlüleri desteklemek ve topluma yeniden kazandırarak toplumla bütünleşmelerini desteklemek için *Üçüncü Jenerasyon Terapiler, Genç Hükümlüler İçin*

Müdahale Programı (18-21 Yaş Grubu), erkeklerin eşlerine karşı şiddet oluşturan köklü tutum ve tepkilerini yeniden düşünmeleri için *Aile İçi Şiddet Müdahale Programı* ve öldürme suçunu işlemiş hükümlülerin içsel yüklenme, sosyal sorumluluk, zarar telafisi ve eylemlerini kabul etmelerini desteklemek için *Cinayet Suçu İşlemiş Hükümlülere yönelik programlar* oluşturulmuştur (CTE, 2024).

Adalet Bakanlığının açıklamış olduğu kadınlara özel olarak oluşturulan ilk müdahale programı DEPAR Projesi kapsamında *Kadın Hükümlüler Müdahale Programı*dır. Özellikle DEPAR projesi öncesinde erkek tutuklu ve hükümlülere yönelik geliştirilen bu rehabilitasyon programlarının kadınların kriminojenik ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz görüldüğü (Şimşek, 2018) yine adalet profesyonelleriyle yapılan hükümlülerin rehabilitasyon ve eğitimlerine yönelik değerlendirme çalışmasında bu çalışmaların olması gerektiği, mevcut hâlinin yetersiz olduğu ve bugünkü ihtiyaçları karşılamadığı (Yayak ve ark., 2009) vurgulanmıştır.

Bu bağlamda kadın hükümlülere yönelik DEPAR Projesi kapsamında tasarlanan müdahale programı önemli bir adım olmakla beraber mevcut uygulamaları geliştirilmesine yönelik önemli bir köşe taşıdır. Bununla birlikte yaygın olarak uygulanan Kadın Hükümlü Müdahale Programı dışında cezaevlerinde uygulanan programların varlığı ve bu programların çıktıları oluşturulacak olan müdahale ve rehabilitasyon programlarına önemli bir temel oluşturabilir. Cezaevlerinde uygulanan farklı programların içerikleri, çıktıları ve kadın hükümlülerin ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verdiği, gelecekteki müdahale ve rehabilitasyon çalışmalarına ışık tutacak veriler sunabilir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de cezaevinde olan kadın tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde kaldıkları süre boyunca suça yönelten davranışlarına, psikolojik durumlarına dair iyileştirici faaliyetlerle iyi oluşlarına yönelik yapılan rehabilitasyon ve müdahale programlarını araştırmaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Kodlama

Bu çalışmada, tematik analiz yöntemiyle değerlendirilen çalışmalara ait bilgiler müdahale programının konusu, programın yapısı, yayımlanma tarihi, programın uygulanma yöntemi bakımından kodlanmış ve Microsoft Office Excel’e aktarılmıştır. Bu kodlar, Excel üzerinde daha sonra tablolar hâline getirilmiş, üst temalar belirlenmiş ve ardından açıklanmıştır.

Kasım 2024 tarihi itibarıyla Google Scholar ve Scopus veri tabanlarında bulunan makaleler, Ulusal Tez Merkezi üzerinden ise ülkemizde yapılmış olan 2005-2024 yılları arasındaki lisansüstü tezler ve Adalet Bakanlığının yayınlamış oldukları konuya dair raporlar tek tek kodlanarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

3.2. İşlem

Kadın suçluluğu erkek suçluluğuna göre farklı dinamiklere sahiptir. Bu çalışmanın varsayımı, mükerrer suçluluğu önlemek amacıyla kadınların suç dinamiklerinin farklı olduğuna, kadın ve erkek mahkûmların yaşadıkları sorunların ve onlar için bu sorunların ifade ettiği önemin farklılık gösterdiğine, dolayısıyla da ceza infaz kurumlarında uygulanması gereken rehabilitasyon ve müdahale programlarının da farklı olduğuna dayanmaktadır.

Bu çalışma, farklı araştırmaların bulgularını birleştirerek genel bir anlayışa ulaşmayı hedefleyen meta-sentez yaklaşımıyla yürütülmüştür. Meta-sentez yöntemi, bir konudaki araştırmaların bulgularını birleştirerek daha geniş bir anlam çıkarmayı amaçlayan aynı konuda yapılmış araştırmalardan daha kapsamlı ve bütünlendirici yorum yapmayı sağlayan bir araştırma yöntemidir (Toker, 2022). Boşlukların tanımlanması konu hakkındaki bilginin güncel durumunun ortaya konması da meta-sentez çalışmalarının amaçlarındandır (Chrastina, 2018). Genellikle nitel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmaların derlendiği bir yöntem olmakla birlikte daha az olarak hem nitel hem de nicel araştırmaların derlemesini de içerebilir. Bu yöntemle, çalışılan konuya dair daha geniş ve kapsamlı sonuçlara ulaşmak hedeflenmektedir (Sandelowski ve Barroso, 2007). Öte yandan tematik analiz, eldeki içeriklerin sistematik bir şekilde temalarının belirlenmesi ve yorumlanma sürecini ifade eder. Bu yöntemde, veriler tekrar tekrar okunarak kodlanır ve bu süreçte oluşturulan kodlardan temalara ulaşılır. Daha sonra elde edilen kodlar ve temalar detaylı bir şekilde raporlanır. Tematik analiz; araştırma sorusunda ele alınan problemin analizinde zengin, detaylı ve karmaşık verilerin sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanır (Braun ve Clarke, 2006; Toker, 2022).

Çalışmada, Google Scholar arama motorunun gelişmiş arama modülü kullanılarak “cezaevi, kadın ve müdahale” anahtar kelimeleri 2005-2024 yılları arasında ilgili anahtar kelimelerin birlikte aranmış ve toplam 5050 sonuca ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan 4’ü çalışmanın konusu ile ilgilidir. Bu çalışmaların bir tanesi, Ulusal Tez Merkezinde bulunan tezin yayımlanmış akademik makalesidir. Tarih aralığının 2005 yılından itibaren seçilmesinin nedeni, 2005’teki Ceza hukuku reformu sonra CGTİHK ve ilgili mevzuattaki

değişiklikle beraber Adalet Bakanlığı yıllık raporlarının 2005 yılını ve sonrasını kapsamaktadır.

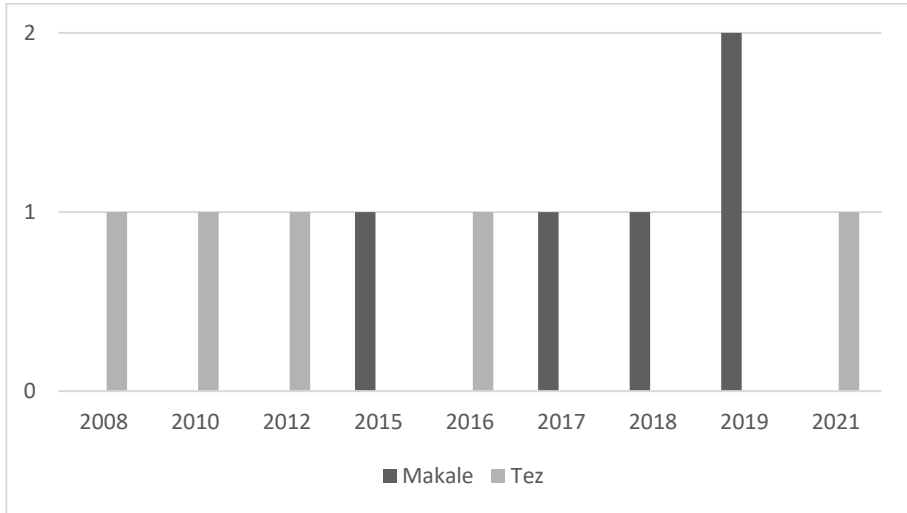
Çalışmaya, ceza infaz kurumlarında yalnızca yetişkin kadınlara ya da yetişkin kadınların da dâhil olduğu müdahale ve rehabilitasyon programları ile yine yetişkin kadınların katıldığı çalışmaları değerlendirme araştırmaları dâhil edilmiştir. Çalışma kapsamında müdahale programlarını konu alan 2 tez çalışmasında tutuklu ve hükümlülerin cinsiyeti yazılmadığı 1 makale ise program Lefkoşa’da bulunan bir ceza infaz kurumunda gerçekleştirildiği için çalışma kapsamı dışına alınmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmanın amacı doğrultusunda Ulusal Tez Merkezi üzerinde “kadın hükümlü”, “kadın tutuklu”, “cezaevi” ve “kadın mahkûm” anahtar kelimeleriyle 4 defa arama yapılmıştır. “Kadın hükümlü” anahtar kelimesiyle 8; “kadın tutuklu” anahtar kelimesiyle 2, “kadın mahkûm” anahtar kelimesiyle 7 ve “cezaevi” anahtar kelimesiyle 123 lisansüstü tezi bulunmuştur. Bu tezlerden konumuzla ilgili olan tezler; 6 adet yüksek lisans teziyle 1 doktora tezidir.

4.1 Literatür Taramasının Bulguları

Literatür taramasında akademik çalışmalar 2005-2024 yılları arasında çalışılmıştır. Buna rağmen konuyla ilişkili bulunan makale ve tezlerin büyük çoğunluğu 2010’lu yıllar arasında yayımlanmıştır (Grafik 1).

Grafik-1: Makale ve Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Müdahale ve eğitim programlarına bakıldığında bir çalışma kadın mahkûmların sağlıklarına yönelik, üç çalışma spor, sanatsal ve rekreatif etkinliklerin mahkûmların ruhsal durumlarına olan etkisini, üç çalışma öfke kontrolüyle problem çözme becerilerini konu alan rehabilitasyon çalışmalarını ve yine üç çalışma da cezaevlerinde uygulanan eğitim programlarının mahkûm ve profesyonellerce değerlendirme çalışmalarını konu almaktadır (Tablo 4).

Tablo-4: Çalışmaların Konusu, Uygulama, Yöntem ve Örneklem Bilgileri

Programın Kategorisi	Çalışma	Programın Konusu	Uygulama	Araştırmanın Yöntemi	Örneklem
Sağlık	(Kocatürk, 2010)	Kendi kendine meme muayenesi beceri eğitimi etkinliğini değerlendirmek	Tek oturumu 120 dakika olan eğitim 13 gruba da verilmiş.	Eğitimin etkinliğini değerlendirmek için kontrol grubu ve ilksan test uygulanmış.	Deney Grubu 117 mahkûm
Faaliyet	(Köse, 2016)	Kadın mahkûmlarda egzersizin psikolojik algılarıyla ilişkisi	3 aylık düzenli grup egzersizi	Deney ve kontrol grupları, ilk ve son test anket çalışması	135 kadın mahkûm; 42 kişi deney grubu
	(Başaran, 2015)	Rekreatif etkinliklerin kadın mahkûmların sürekli kaygılarıyla ilişkisi	12 hafta boyunca grup olarak haftada 2 kere 1,5 saatlik etkinlikler	Deney ve kontrol grupları, ilk ve son test anket çalışması	45 kadın mahkûm; 23 kişi deney grubu
	(Cıgırlı, 2019)	Resim kursunun kadın mahkûmlar üzerine etkisi	1,5 aylık 6 kur grup etkinliği düzenlenmiş	Yapılan resimlerin araştırmacı tarafından değerlendirilmesi	100+ kadın mahkûm
Rehabilitasyon	(Akgün, 2018)	Duyguları tanıma, iletişim ve etkili iletişim, problem ve problem çözme konusunda grup yaşantısının sosyal sorun çözme becerileriyle ilişkisi	6 oturumluk grup çalışması	Grup çalışması ve ilk ve son test; deney ve kontrol grubu uygulanmış	7 kadın mahkûm

Tablo 4'ün devamı

Programın Kategorisi	Çalışma	Programın Konusu	Uygulama	Araştırmanın Yöntemi	Örnekleme
Rehabilitasyon	(Ünlü-Sağdıç, 2019)	Problem çözme eğitiminin kadın mahkûmların sosyal problem çözme becerileriyle ilişkisi	9 oturumluk grup çalışması	Grup çalışması ve ilk ve son test; deney ve kontrol grubu uygulanmış	36 kadın mahkûm, 18 kişi deney grubu
	(Akgün ve Duyan, 2017)	Öfke kontrolü grup çalışmasının insan öldürme ve yaralama suçundan hüküm giyen kadınların öfke kontrolü becerilerine etkisi	8 haftalık grup çalışması	Grup çalışması ve ilk ve son test uygulanmıştır	5 kadın mahkûm
Eğitim Değerlendirme	(Kinili, 2021)	Ceza infaz kurumlarında uygulanan eğitim programlarıyla ilgili eğitimci ve hükümlülerin görüşlerinin incelenmesi	yalnızca ölçüm	Eğitimcilerle yarı yapılandırılmış görüşme, hükümlülerle anket değerlendirmesi	8 eğitimci, 130 kadın mahkûm
	(Ergin, 2012)	Cezaevi eğitim programları hakkında cezaevi eğitimci ve sakınlarının algılarını keşfetmek	yalnızca ölçüm	Yarı yapılandırılmış görüşme	10 eğitimci, 1 erkek ve 1 kadın cezaevinden toplam 20 mahkûm
	(Ayyıldız, 2008)	Hükümlülerin cezaevi eğitim programları hakkındaki görüşleri	yalnızca ölçüm	Yarı yapılandırılmış görüşme ve anket çalışması	11 cezaevinden 534 kişi anket; 3 cezaevinden 20 kişi görüşme

Sağlık eğitimi, faaliyet ve rehabilitasyon çalışmalarının hepsi grup oturumları şeklinde planlanmış ve gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda, Cıgırlı'nın çalışması haricinde ilk ve son test değerlendirmesi yapılmıştır. Eğitim

değerlendirme çalışmalarının ikisinde hem anket formu hem de odak grupla veri toplanmış; bir çalışmada ise sadece yarı yapılandırılmış görüşme ile veriler toplanmıştır. Bir eğitim değerlendirme çalışması haricinde tüm çalışmalarda çalışmanın etkinliğini izleyebilmek adına anket yöntemi de çalışmalara dâhil edilmiştir.

Programların çıktılarına bakıldığında kadınların aile ilişkilerine yönelik ve ekonomik kaygıları olduğu, bunun yanında cezaevi yaşantısının da kaygı düzeylerini olumsuz etkilediği, cezaevlerinde verilen eğitimlerden tutuklu ve hükümlülerin genel olarak memnun olduğu ancak eğitimcilerin eğitimlerin kalitesinden ve işlenişinden cezaevi sakinleri kadar memnun olmadığı, cezaevinde uygulanan eğitim ve müdahale programlarının cezaevi sakininin yakınları ve salıverilme sonrası devam etmesi gerektiği, cezaevinde düzenlenen programlara katılım oranının cezaevi sakinlerinde düşük olduğu, cezaevinde tutuklu ve hükümlü kadınların umutsuzluk düzeylerinin yüksek, benlik saygılarının düşük ve kaygılarının yüksek olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

4.2. Adalet Bakanlığının Yıllık Faaliyet Raporlarının Bulguları

Adalet Bakanlığı, 2006 yılından itibaren yıllık faaliyet raporlarını yayımlamaktadır ve en son 2023 yılının faaliyet raporu erişilebilirdir². Yıllık raporlar incelendiğinde 2006-2010 yılları arasında Adalet Bakanlığı sosyal çalışmacıların kurum içi eğitimlerine raporlarında yer vermiş ve rehabilitasyon için uygun komplekslerin özellikle büyük şehirlerde yapılandırılacağına dair maddelerden bahsetmektedir. İlk olarak 2007 yılında Avrupa Birliği desteğiyle gençler ve çocuklar için Cezaevi Reformunun Geliştirilmesi Projesi’nden bahsedilmiş ve projenin 2008-2010 yılları arasında hayata geçirilmesi, hükümlüler için psiko-sosyal programlar geliştirip uygulama planlarından bahsedilmiştir.

Öfke Kontrolü Programı, İntihar ve Kendine Zarar Vermeyi Önleme Konusunda Personelde Farkındalık Yaratma Programı, Salıverilme Öncesi Mahkûm Gelişimi Programı, Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı, Cinsel Suç İşleyen Kişilere Yönelik Tedavi Programı, Özel Gözetim ve Denetim Programları 2011 yılındaki faaliyet raporunda uygulanmaya devam edilmekte olarak ifade edilmiştir. Ancak programların ne zaman uygulanmaya başladığı daha önceki raporlarda net değildir. Bununla beraber 2011 yılı faaliyet raporunda 2011 yılında Müdahale Programlarına 6.801, hükümlü ve

² <https://www.adalet.gov.tr/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 09.01.2025)

tutukluların yaşadıkları sorunlarla ilgili hükümlü ve tutuklu aileleriyle 20.960 görüşme yapılmış olup toplamda 131.079 kişinin Müdahale programları, aile görüşmeleri ve bireysel görüşmelerden yararlandığı belirtilmiştir.

2014 yılında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen “Leonardo da Vinci Yenilik Transferi Projeleri” kapsamında “Mahkûm Kadınlar için APL ve Kariyer Planlama Merkezleri Projesi” mahkûm kadınlarla ilgili faaliyet raporlarında ilk defa bahsedilmiştir. Yine 2014 raporunda ilk defa Bireyselleştirilmiş İyileştirme Sistemi (BİSİS) ve ARDEF’ten bahsedilmiştir.

2015 yılı Faaliyet Raporunda ilk defa DEPAR Projesinden bahsedilmiştir. Ceza İnfaz Kurumlarında Ruh Sağlığı ve Bağımlılık Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi ve ARDEF formunun doldurulmasıyla hükümlü ve tutuklulara ihtiyaç dâhilinde DEPAR Projesi kapsamında uygulanacak en az 12 müdahale programı oluşturmak hedeflenmiştir.

Değerlendirme, Profil Araçları ve Rehabilitasyon Programlarının Geliştirilmesi Projesi 2016 yılında hayata geçirilmiş ve bu proje ile ceza infaz ve rehabilitasyon süreçlerinin birey merkezli bir yaklaşımla düzenlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda mahkûmların suç nedenlerine uygun şekilde kategorize edilmesini sağlamak için hızlı değerlendirme aracı, profil analizi aracı ve 15 yeni grup müdahale programı tasarlanmıştır. Yine aynı yıl, Yeşilay Cemiyeti ile Taleple Mücadelede Tedavi stratejisi dâhilinde çalıştay düzenlenmiştir. Günümüzde Adalet Bakanlığının Psikososyal Servis Programları altında “Kadın Hükümlüleri Destekleme Müdahale Programı” görülmekle birlikte programın detayları, uygulanma sayısı ve olumlu olumsuz çıktılarına yönelik bir detay bulunmamaktadır.³

2017 yılında, Ceza İnfaz Kurumlarının Psiko-sosyal yardım servisi 398.833 bireysel görüşme, 38.086 hükümlü-tutuklu aileleriyle aile görüşmesi, 1.141 grup çalışması düzenleniş ve 14.931 hükümlü-tutuklu grup çalışmalarına, 91.281 hükümlü-tutuklu seminere katılmıştır. Bu sayısal veriler, faaliyet raporlarında görüşme sayısı olarak 2011 yılından sonra ilk defa verilmiştir. Yine 2017 yılından itibaren kadın hükümlü ve tutukluların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılmaları için psikososyal seminer ve konferanslar, sosyokültürel etkinlikler, aile çalışmaları ve hükümlü anne yanında kalan çocukları gelişimsel olarak destekleyecek faaliyetler raporlarda verilmiştir.

³ <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/psiko-sosyal-servis> (Erişim Tarihi: 25.03.2025)

2018 yılında Mahkûmlara yönelik VR teknolojisi kullanılarak rehabilitasyon ve topluma yeniden uyum sürecine ilişkin bir proje ile cezaevi sonrası yaşama hazırlık için sokak hayvanlarıyla bir proje gerçekleştirilmiştir.

2019 yılı ve sonrası ARDEF, BİSİS, DEPAR çalışmalarının programları devam ettirilmiş ve Ceza İnfaz Kurumu profesyonelleri sistematik olarak eğitmeye devam etmiştir. Bu üç proje kapsamındaki programlar için kurum içi personellere yönelik birkaç yıldır yapılmayan eğitimler sistematik olarak yeniden düzenlenmeye başlamıştır. ARDEF’in UYAP yazılım sürecinin 2017 yılında tamamlandığından bahsedilmiştir.

2020 yılında, Millî Eğitim Bakanlığı ile hükümlü ve tutukluların topluma kazandırılmaları ve salıverilme sonrasında iş edinmelerini kolaylaştırmak amacıyla Kalfalık, Ustalık ve Usta Öğreticilik belgeleri verilmesi adına Eğitim Öğretim İş Birliği Protokolü imzalanmıştır. Yine bu yıl, Sigara Alkol ve Madde Bağımlılığı Programı (SAMBA) ilk defa Yetişkin İyileştirme Faaliyetleri içindeki bir program olarak yer almaya başlamıştır.

2021 yılında, Açık Ceza İnfaz Kurumlarında kalan hükümlülerin Geceleyin de Barındırılmak Suretiyle Başka Kurumlara Ait Tesislerde Rehabilitasyon Amacıyla Çalıştırılması Projesi kapsamında Tarım ve Orman Bakanlığıyla imzalanmıştır.

2023 yılında, 2.874 kadın hükümlü meslek edindirme kurslarına katılmış, psikososyal servis 874.396 bireysel, 37.493 aile, 8.463 tutuklu ve hükümlü SAMBA grup çalışmalarına katılmış; 19.793 hükümlü diğer grup çalışmalarına ve 96.525 hükümlü ve tutuklu ise düzenlenen seminerlere katılmışlardır. Bu sayılar faaliyet raporlarında daha önce yalnızca 2011 ve 2017 yıllarında verilmiştir.

5. TARTIŞMA

Bu çalışma; ülkemizde kadın tutuklu ve hükümlülerin cezaevinde kaldıkları süre boyunca topluma yeniden kazandırma ve rehabilitasyon kapsamında katıldıkları eğitim, müdahale programı ve rehabilitasyon programlarıyla onların çıktılarını araştırmaktadır.

Veri tabanları ve Ulusal Tez Merkezinde yer alan çalışmalar incelendiğinde hükümlülerin sağlık becerilerini geliştirmeye, stresle başa çıkmalarına yardımcı olmaya ve suç işlemede etkili olduğu düşünülen durumlarda psikolojik becerilerini güçlendirmeye yönelik toplam 10 çalışma tespit edilmiştir. Cezaevi ortamında araştırma yürütmenin zorlukları ve çalışma gruplarının sınırlılıkları

göz önüne alındığında bu çalışmalar değerli olmakla birlikte ulaşıtları örneklem büyüklüğünün sınırlı olması ve uygulama süreçlerinin kısa süreli olması nedeniyle yetersiz kalmaktadırlar.

Adalet Bakanlığının faaliyet raporları incelendiğinde kadın mahkûmlara yönelik çalışmaların özetlerine ve sayısal çıktılarına yalnızca 2011, 2017 ve 2023 yıllarında yer verildiği görülmüştür. 2014 yılında ise ilk kez, kadın mahkûmlar için eğitim faaliyetlerinin yanı sıra salıverilme sonrası istihdamlarını desteklemeye yönelik “Mahkûm Kadınlar için APL ve Kariyer Planlama Merkezleri Projesi'nden bahsedilmiştir. Kadın mahkûmlara özel olarak geliştirilen ilk proje niteliğindeki bu girişim, önemli bir adım olarak değerlendirilse de sonraki yıllarda projeye dair çıktılarına faaliyet raporlarında yer verilmemiştir. Benzer şekilde, DEPAR Projesi kapsamında “Kadın Hükümlüleri Destekleme Müdahale Programı” bulunduğu belirtilmekle birlikte programın içeriğine ilişkin Adalet Bakanlığı faaliyet raporlarında detaylı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Suç işleyen kişinin infaz süreci, kişinin toplumun güvenliğini yeniden sağlayana dek özgürlüğünden alıkonulmasını içerir. Bu süreç toplumla itilafa düşen kişinin sadece cezalandırılmasını amaçlamaz; kişinin suç davranışını sağıaltacak, toplumla yeniden bütünleşmesini sağılayacak müdahale ve rehabilitasyon programlarıyla gerekliyse salıverilme sonrası istihdam için gereken donatıları kazandırmayı amaçlar.

Kadın suçluluğu, erkek suçluluğuna oranla daha az olsa da suça götüren kriminolojik bileşenler bakımından cezaevi süreçleri ve salıverilme sonrası ihtiyaçları konusunda farklılıklar içermektedir (Orhan, 2023). Kadınlar; genellikle hırsızlık, dolandırıcılık, uyuşturucu kullanımı gibi ekonomik ya da psikopatoloji gerekçeli şiddet içermeyen suçlar işlemektedir. Buna ek olarak kadınların şiddet içeren suç davranışları genellikle aile içi şiddet gibi kendilerine ya da aile üyelerinden birine karşı şiddet davranışı/tehdidine karşıdır. (Şimşek, 2017). Kadın mahkûmların, erkek mahkûmlara göre cezaevi süreçlerinde ebeveyn olmanın zorlukları, salıverilme sonrası aile içi şiddetle yeniden karşılaşabilir olmak, salıverilme sonrası ekonomik ve güvenli barınak ihtiyaçları gibi erkeklerden farklı kriminojenik ihtiyaçları bulunmaktadır (Gobeil ve ark., 2016). Kadın mahkûmlar erkek mahkûmlara göre daha yoksul ve ruh sağılığı bakımından daha kırılğandır (Gobeil ve ark., 2016; Saruç, 2014). TÜİK 2011-2020 yılları arasındaki verilerine göre okuryazar olmayan ve ilköğretim altı eğitim durumuna sahip kadınların oranı daha yüksekken ortaokul ve lise dengi okullardan mezun kadın ve erkek oranlarının birbirlerine

neredeyse eşit ancak yükseköğretim mezunu kadın mahkûm oranının erkek mahkûm oranından daha fazla olduğu görülmektedir (TÜİK, 2021).

Yine cezaevi süreci, mahkûmları bireysel süreçlerinin dışında kurum içindeki yaşantı nedeniyle de kaygılandırıcı bir süreçtir. Mahkûmların infaz süreçlerinde sosyal bağları olan yakınlarından uzaklaşmak/kopmak, sosyal destek dengesinin bozulması anlamına gelmektedir. Kadın mahkûmlar, aile üyeleriyle mahkûmiyetin sonucu yaşanan uzaklaşmadan erkek mahkûmlara nazaran daha fazla kaygılanmaktadır, salıverilme sonrası daha çok ekonomik kaygı (Harner ve ark., 2017; Köse, 2016) ve çocuklarına bakmakla ilgili endişe bildirmişlerdir (Birleşmiş Milletler, 2008).

Dünya genelinde birçok ülke, infaz kurumlarında müdahale programları uygulamaktadır. Bu programlar kapsamında, suç işleyen bireylerin kuruma kabulü sırasında yeniden suç işleme riskini değerlendiren, suça yönelten davranışları değiştirmek için ihtiyaç duyulan iyileştirme faaliyetlerini belirleyen ve mahkûmun ihtiyacı olan faaliyetleri öğrenme stiline ve yeteneklerine uygun şekilde planlanmasını sağlayan bir değerlendirme aracı kullanılmaktadır (Duan ve ark., 2023; Ögel ve ark., 2010). Mahkûmlar, uygulanan değerlendirme uygulamasından sonra kriminojenik riskleri ve ihtiyaçları olan müdahale alanları belirlenip bu alanlardaki bireysel ve grup programlarına yönlendirilmektedirler. Dünya genelinde ceza infaz kurumlarında uygulanan müdahale programları daha çok bilişsel davranışçı prensiple hazırlanan programlardan oluşmaktadır (Beaudry ve ark., 2021; Laswell ve Kargın, 2011; Byrne ve Howells, 2002). Bu programlar bireysel gelişim odaklı, ebeveynlik becerilerini arttırmayı amaçlayan madde bağımlılığını konu alan, depresyon ve travma odaklı, kendine zarar karıştı, öfke yönetimi, problem çözümü ve iletişimi konu alan programlardır.

Ülkemizde de Ceza İnfaz Kurumlarında Ruh Sağlığı ve Bağımlılık Hizmetlerinin İyileştirilmesi Projesi kapsamında kanunla itilafa düşmüş kişi infaz kurumuna girmesi hâlinde öncelikle Risk-İhtiyaç-Duyarlılık prensibiyle oluşturulan Değerlendirme Formu olan ARDEF’i doldurur, ardında da ceza infaz kurumlarında en sık görülen 26 farklı ruhsal ve davranışsal sorun için Yapılandırılmış Ruhsal Değerlendirme ve Bireysel Müdahale Programı kapsamında bireysel ve grup müdahale programlarına yönlendirilir (YARDM Programı). Salıverilme sonrası da Denetimli Serbestlik Büroları tarafından eski hükümlünün topluma entegrasyon çalışmalarına devam edilir.

Ülkemizde yapılan sivil çalışmacıların ceza infaz kurumlarındaki kadın tutuklu ve hükümlülerle yapılan müdahale çalışmalara baktığımızda faaliyet, sağlık ve rehabilitasyon odaklı çalışmalarla cezaevlerinde verilen eğitim uygulamalarının değerlendirmelerini içeren çalışmaları görmekteyiz. Bu çalışmalar, cezaevindeki kadın mahkûmların bireysel becerilerini arttırmak, kurumun doğası gereği oluşan kaygılarını azaltmak, duyguların dışavurumu, iletişim, problem çözme ve öfke yönetim becerileri geliştirmeleri amaçlamış ve bu amaçları da son test uygulamalarında yerine getirdikleri ortaya konmuştur. Yapılan çalışmaların cezaevi nüfusu bakımından kapsayıcı ve tekrarlayıcı olmadığı görülmektedir. Yine bu çalışmaların mükerrer suçluluğu önleyici bir amaçları araştırmacılar tarafından belirtilmemiştir ayrıca çalışmaların bu yönde bir etkileri de bulunmamaktadır. Yine ceza infaz kurumlarında bu çalışmaları yapan araştırmacılar, Bakanlık ile paydaş olan araştırmacılar değildir. Cezaevlerinde verilen eğitimleri değerlendiren çalışmalarda ise nispeten ulaşılan cezaevi popülasyonu daha büyük olsa da programın asıl amacına dair bir çıktı sunulmamaktadır.

Kadın suçluların popülasyondaki azlığı nedeniyle dikkat çekmediği varsayılarak yapılan diğer sivil çalışmalara bakıldığında ise yapılan çalışmaların yine benzer problem çözme, öfke kontrolü, ebeveynlikle ilgili eğitimler, cezaevlerinde annelerinin yanında kalan çocuklarla ilgili müdahale programlarıyla (Akgün, 2018; Akgün ve Duyan, 2017; Başaran, 2015; Çengelköylü ve ark., 2022; Harputlu, 2005; Karadeniz ve ark., 2022; Kitapçıoğlu-Yüksel, 2024; Köse, 2016; Ünlü-Sağdıç, 2019) kadın hükümlü ve tutuklulara yönelik ilişkiselliği temel alan suça yönelik faktörler, cezaevindeki kadınların durumlarına yönelik anket çalışmaları, geçmiş yaşantılarına dair betimleyici çalışmalar göze çarpmaktadır.

2005 yılında Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanunun yürürlüğe girmesiyle ülkemizde modern anlamdaki infaz yürütme süreçleri de başlamış sayılmaktadır. CGTİHK'a göre infaz sisteminden beklenti yeniden toplumla sosyalizasyon sürecinin başarılı olması ve suç tekrerrünün önlenmesidir. Bu yıldan itibaren ülkemizde Adalet Bakanlığı tarafından yapılan programlar ve reformlar yıllık stratejik planlarda düzenli olarak sunulmuştur. Mükerrer suçluluk oranı en düşük seviyede tutan İskandinav ülkelerine bakıldığında infaz sistemlerinde tekrerrü önleme, rehabilitasyon, normalizasyon ve topluma yeniden kazandırma olarak dört temel adımı uyguladıklarını görülmektedir. Bu adımları ıslah kurumundan salıverilme sonrası bireyi kendi kriminojenik risklerine özgü takip ederek bireye özgü

kriminojenik riskleri minimize etmekte ve topluma entegrasyonu sağlamaktadırlar (Denny, 2016; First Step Alliance, 2023; Norwegian Parliamentary Ombudsman, 2017). Ülkemizde de cezaevi ıslah süreçlerini salıverilme sonrası hükümlünün ihtiyaçları özelinde takip edebilmek için e UYAP altyapısı ve entegrasyonu tamamlanmış olup kullanımdadır.

Bununla birlikte ne yazık ki ülkemizde verilen Adalet Bakanlığı faaliyet raporlarında uygulanan programların ve istatistiklerin düzenli olarak verilmediği; raporlarda işlenen programlarla politikaların karmaşık düzende izlendiği; resmî olarak maliyet, süreç ve etkinlik analizlerinin olmadığı; salıverilme sonrası UYAP altyapısı üzerinden işlenen çıktıların raporlara eklenmediği tespit edilmiştir. Bu programların çıktılarına ilişkin erişilebilen tek kaynak pilot uygulama yayınlarıdır. SAMBA programının etkinliğine ilişkin yapılan bir çalışmada salıverilenler üzerinde madde isteğini azaltma ve kaygı düzeyinde azalma gözlenmiştir. Ne yazık ki aynı çalışmada cinsiyet değişkeninin önemine vurgu yapılmış olmasına rağmen karşılaştırmaya yetecek veri toplanamamıştır (Ögel ve ark., 2016). Bu çalışma da denetim serbestlikteki katılımcılarla yapıldığından araştırmaya dahil edilememiştir.

Kadın mahkûmların mükerrer suç işleme oranlarını azaltmak için dikkat edilmesi gereken başlıklar, bireysel kriminojenik risklere odaklanılması, cezaevinde uygulanan müdahale programlarının salıverilme sonrası dönemde etkin şekilde devam etmesi, cezaevinde hükümlünün kaldığı süreçte sosyal bağlarıyla ilişkisinin infaz sürecince desteklenmesi, yine kadınlara özgü risk faktörlerinden güvenli kalacak yer, tek ebeveynlik, ruhsallığın daha kırılgan olması, yoksulluk gibi faktörlerin salıverilme sonrası da infaz süreci ve sonrasında desteklenmesidir (First Step Alliance, 2023; Norwegian Parliamentary Ombudsman, 2017).

Türkiye’de ceza adalet sisteminin işleyişi, detaylı suç istatistikleri ve mevcut uygulanan süreçlerin etkinliğini değerlendirmek için yeterli bilimsel çalışma ve veri bulunmadığı görülmektedir. Bakanlık da infaz sürecinde uygulanan ve detaylı şekilde değindiğimiz programlara ilişkin takibi mümkün bir veri paylaşımını kamuya açık şekilde yapmamaktadır. Suçluluğa ilişkin sunulan TÜİK verilerine bakıldığında yıl içinde cezaevinde bulunan suçluların betimsel ve sınırlı verileri sunulmakta bu verilere dayanarak süreç etkinliğine yönelik bir değerlendirme yapılmasına imkân vermemektedir. Sisteme dâhil olan bireylerin yeniden suç işleme oranlarının istatistiksel yöntemlerle analiz edilmesi ve tekrar suçluluk istatistiklerinin düzenli olarak yayımlanması, toplumda suçun

azaltılmasına yönelik mevcut ve geliştirilecek programların etkinliğini değerlendirmek açısından büyük önem taşımaya rağmen incelenen faaliyet raporlarında yalnızca programların tanıtımları, katılımcı sayılarının paylaşılması ile yetinildiği tespit edilmiştir (Topçuoğlu, 2015).

Ülkemizde kadın hükümlü ve tutuklulara yönelik cezaevi müdahale ve rehabilitasyon programları teorik olarak yetkin görünmekle birlikte, bu programların suçu önlemeye yönelik etkinliği net olarak bilinmemektedir. Bunun başlıca nedenleri arasında ayrıntılı suç ve mükerrer suç istatistiklerinin yayımlanmaması, sivil çalışanların infaz sahasında araştırma yapmalarındaki zorluklar, yeterli sayıda bilimsel çalışmanın bulunmaması, mevcut çalışmaların ampirik geçerliliklerinin düşük olması ve bu alanda gerçekleştirilen araştırmaların azlığı nedeniyle yapılamayan bütünleştirici sistematik derleme ile meta-analiz çalışmalarının eksikliği yer almaktadır. Üstelik literatüre bakıldığında bu durumun yalnızca kadınlar özelinde değil, genel olarak ceza infaz sistemimizin veri ve bilimsel çalışma eksikliği nedeniyle etkinliğine yönelik bir değerlendirme yapmak mümkün değildir.

SONUÇ

Bu çalışma, Türkiye'deki kadın tutuklu ve hükümlülere yönelik ceza infaz kurumlarında uygulanan rehabilitasyon ve müdahale programları ile bu programların çıktılarını incelemiştir. Kadın suçluluğuna ve kadın mahkûmlara yönelik programlara neden ayrı bir akademik ilgi gösterilmesi gerektiği açıklanmıştır. Mevcut çalışmaların ve kadın mahkûmlara ilişkin infaz sistemimizdeki durumun resmi çekilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmaların belli temalara odaklandığı, bağımsız araştırmacıların tekerrür riskinin düşürülmesi temasına ilişkin bir çalışma yapmadığı, yapılan çalışmaların psikososyal destek, sağlık, eğitim faaliyetlerinin değerlendirilmesiyle sınırlı olduğu görülmüştür. Bağımsız araştırmacılarca uygulanan programların etkili olduğu görülmekle birlikte yine bu çalışmaların yöntemlerinin orta güvenilirlik seviyesinde olduğu, bulguların genellenebilir olmadığı, resmî raporlarda müdahale etkinlik bulgularına yer verilmediği tespit edilmiştir. Konu hakkındaki bilimsel yazında önemli bir açıklık bulunduğu ortaya konmuştur.

İlk olarak tespit edilen en büyük eksiklik olan veri toplama ve paylaşılma sorunun çözülmesi gereklidir. Ceza infaz kurumlarında uygulanan programların etkinliğini değerlendirmek için daha fazla bilimsel çalışma yapılmalı ve veri toplanmalıdır. Bu veriler, programların mükerrer suçluluğu önleme konusundaki başarılarını değerlendirmek için kullanılarak ceza infaz

sistemimizin durumu ortaya konulmalı ve kaynakların etkin kullanımı tesis edilmelidir. Bu bağlamda bağımsız araştırmacıların araştırmalarının teşviki ve araştırma süreçlerinin kolaylaştırılması bu konudaki literatür açıklığını kapatmaya yönelik bir diğer öneridir. Uygulanan programların geliştirilmesi ayrıca dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Mevcut rehabilitasyon ve müdahale programlarının kapsamı genişletilmeli ve kadın mahkûmların özel ihtiyaçlarına daha iyi yanıt verecek şekilde yapılandırılmalıdır. Özellikle psikolojik destek ve aile içi şiddetle başa çıkma konularında daha fazla program geliştirilmelidir.

Eğitim ve meslek edindirme mahkûmların önündeki en büyük engellerden biridir. Kadın mahkûmların topluma yeniden kazandırılması amacıyla meslek edindirme ve eğitim programlarına daha fazla önem verilmeli ve bu konudaki eğitimsizliğin dezavantajları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu programlar, mahkûmların tahliye sonrası iş bulma ve topluma uyum sağlama süreçlerini destekleyicidir. Son olarak kadın mahkûmların psikososyal ihtiyaçlarına yönelik daha fazla destek sağlanmalıdır. Bu destek, mahkûmların cezaevi sürecinde ve tahliye sonrasında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı,(2007). 2006 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2006.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2008). 2007 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2007.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2009). 2008 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2008.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2010). 2009 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2009.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2011). 2010 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2010.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2012). 2011 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2011.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2014). 2013 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2013.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)
- Adalet Bakanlığı,(2015). 2014 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2014.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2016). 2015 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2015.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2017). 2016 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2016.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2018). 2017 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2017.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2019). 2018 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2018.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2020). 2019 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2019.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2021). 2020 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2020.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2022). 2021 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2021.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2024). 2023 Yılı Bakanlık Faaliyet Raporu, Adalet Bakanlığı. Erişim Adresi: <https://rayp.adalet.gov.tr/Resimler/1/dosya/rapor2023.pdf> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Adalet Bakanlığı,(2024). Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü Haber Bülteni - Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri, 2023. Erişim Adresi:

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/ceza-infaz-kurumu-istatistikleri-2023-haber-bulteni-yayimlandi20052024091112> (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2024). *DEPAR programı*. Adalet Bakanlığı. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/depar-programi> (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (n.d.). *Yardım programı*. Adalet Bakanlığı. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/yardm-programi> (Erişim Tarihi: 21.12.2024)

Akgün, R. (2018). Grup Çalışmasının Kadın Hükümlülerin Sosyal Sorun Çözme Becerilerine Etkisi. *Social, Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 4(9), ss. 129–137. www.smartofjournal.com/

Akgün, R., ve Duyan, V. (2017). Öfke Kontrolü Grup Çalışmasının Adam Öldürme veya Yaralama Suçundan Hüküm Giymiş Kadınların Öfke Kontrolü Becerilerine Etkisi. *Journal of International Social Research*, 10(53), ss. 650–657. <https://doi.org/10.17719/jisr.20175334154>

Andrews, D. A., ve Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39.

Ayyıldız, G. G. (2008). *Perceptions Of Inmates On Prison Education Programs* [Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.

Balcıoğlu, E. (2016). Türk Ceza Adalet Sisteminde İnfaz Kurumu. In M. Alper ve E. Balcıoğlu (Eds.), *Kriminoloji* (ss. 385–419). Ankara: Nobel.

Başaran, Z. (2015). 12 Haftalık Rekreatif Etkinliklerin Kadın Hükümlülerin Sürekli Kaygı Düzeyine Etkisi. *International Journal of Science Culture and Sport*, 3(11), ss. 561–561. <https://doi.org/10.14486/ijscs323>

Bilgiç, Ş. (2012). *Hapsedilme, İyileştirme ve Yeniden Suç İşleme*. Ankara: Vadi Yayınları.

Birleşmiş Milletler. (2008). *Cezaevi Müdürleri ve Politika Yapıcılar için Kadınlar ve Hapsedilme Üzerine El Kitabı*. United Nations Publications. (Erişim Tarihi: 29.12.2024)

- Braun, V., ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), ss. 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Byrne, M. K., ve Howells, K. (2002). The psychological needs of women prisoners: Implications for rehabilitation and management. *Psychiatry, Psychology and Law*, 9(1), ss. 34–43. <https://doi.org/10.1375/pplt.2002.9.1.34>
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2019). *Sıkça Sorulan Sorular*. Adalet Bakanlığı. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SSSorularDetay/11> (Erişim Tarihi: 22.12.2024)
- Chesney-Lind, M., ve Pasko, L. (2003). *The Female Offender: Girls, Women, and Crime* (3. Bs). Sage.
- Chrastina, J. (2018). Meta-Synthesis of Qualitative Studies: Background, Methodology and Applications. İçinde *NORDSCI* (ss. 113–121).
- Çengelköylü, C., Bademci, Ö., Çelik, D., ve Karadayı, E. F. (2022). Exploring The Experiences and The Living Conditions 0-6 Years Old Children Co-Residing with Their Incarcerated Mothers in Women’s Prison From The Mothers’ Perspective. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), ss. 1161–1182. <https://doi.org/10.33417/tsh.1081422>
- Cığırılı, E. (2019). *Resim Kursunun Cezaevindeki Tutuklu ve Hükümlü Kadınların Üzerinde Yarattığı Etkileri: Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu* [Yüksek Lisans Tezi]. Işık Üniversitesi.
- Demirbaş, T. (2023). *İnfaz Hukuku* (9. Bs.). Ankara: Seçkin.
- Demirbaş, T. (2024). *Kriminoloji* (8. Bs.). Ankara: Seçkin.
- Denny, M. (2016). Norway’s Prison System: Investigating Recidivism and Norway’s Prison System: Investigating Recidivism and Reintegration Reintegration. *Bridges: A Journal of Student Research*, 10(10).
- Duwe, G. (2017). *The use and impact of correctional programming for inmates on pre-and post-release outcomes* (Vol. 48). US Department of Justice, Office of Justice Programs, National Institute of Justice.
- Dolu, O. (2015). Suç Teorileri: Teori, Araştırma ve Uygulamada Kriminoloji, Global Politika ve Strateji Yayınları, Ankara.

- Duan, W., Wang, Z., Yang, C., ve Ke, S. (2024). Are risk-need-responsivity principles golden? A meta-analysis of randomized controlled trials of community correction programs. *Journal of Experimental Criminology*, 20(2), ss. 593–616. <https://doi.org/10.1007/s11292-022-09550-w>
- Duman, E. (2016). *Türkiye’de Kadın Mahpus Olmak*. İstanbul.
- Ergin, H. (2012). *An Analysis Of Correctional Education Programs In Turkish Prisons: Perceptions Of Correctional Educators And Inmates*. [Yüksek Lisans Tezi]. Boğaziçi Üniversitesi.
- First Step Alliance. (2023). *Norway’s prison system: Lessons*. First Step Alliance. <https://www.firststepalliance.org/post/norway-prison-system-lessons> (Erişim Tarihi: 12.01.2025)
- Federal Bureau of Prisons. (n.d.). *Female offenders*. U.S. Department of Justice. https://www.bop.gov/inmates/custody_and_care/female_offenders.jsp (Erişim Tarihi: 12.01.2025)
- Günşen-İçli, T. (2019). *Kriminoloji* (10. Bs.). Ankara: Seçkin.
- Günşen-İçli, T., ve Öğün, A. (1988). Sosyal Değişme Süreci İçinde Kadın Suçluluğu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), ss. 17–32.
- Harner, H. M., Wyant, B. R., ve Da Silva, F. (2017). Prison Ain’t Free Like Everyone Thinks: Financial Stressors Faced by Incarcerated Women. *Qualitative Health Research*, 27(5), 688–699. <https://doi.org/10.1177/1049732316664460>
- Harputlu, D. (2005). *Kadın Mahkûmlarda Benlik Saygısı ve Kendi Kendine Meme Muayenesi İlişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Karadeniz, G., Zabcı, N., Gezgin, S., ve Katip, C. (2022). Anneleri ile Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-3 Yaş Çocuklarının Bağlanma Süreçlerinin Desteklenmesi ve Sağlıklı Gelişimleri İçin Bir Pilot Çalışma: Duygu Salıncağı. *Uludağ Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 42(23), ss. 45–89.
- Karakaş-Doğan, F. (2010). *Cezanın Amacı ve Hapis Cezası*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Kinili, F. (2021). *Ceza İnfaz Kurumlarında Uygulanan Eğitim Programlarına Yönelik Eğitimciler ile Kadın Hükümlü ve Tutukluların Görüşlerinin*

- Kitapçıoğlu-Yüksel, T. (2024). Cezaevinde Anneleriyle Birlikte Kalan Çocuklar Hakkında Değerlendirme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 28(2), ss. 455–506. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1430787>
- Kocatürk, A. (2010). *Ceza İnfaz Kurumunda Bulunan Kadınlara Verilen Meme Sağlığı Beceri Eğitiminin Değerlendirilmesi* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Laswell, J., ve Kargın, V. (2011). Çocuk Mahkûmlara Uygulanan Bilişsel Davranış Terapisi: Etkili bir suç önleme yöntemi midir? İçinde D. Lee ve M. Sözer (Ed.), *Suç önleme* (ss. 157-176). Ankara: Adalet Yayınevi.
- Köse, E. (2016). *Kadın Mahkûmlarda Egzersizin Psikolojik Algılar Üzerine Etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Mıhçı, A., Kızıltepe, R., ve Yılmaz Irmak, T. (2021). Yetişkin Hükümlüler için Topluma Yeniden Uyum Programı’nın Etkililiği. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 41(2), ss. 735–758. <https://doi.org/10.26650/sp2021-802519>
- Norwegian Parliamentary Ombudsman. (2017). *Women in Prison: A thematic report about the conditions for female prisoners in Norway*.
- Orhan, G. (2023). Suçun Faili Olarak Kadın. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 6(4), ss. 346–365. <https://doi.org/10.59445/ijephss.1342029>
- Ögel, K., Bilici, R., Güvenç-Bahadır, G., Maçkan, A., Orhan, N., ve Tuna, O. (2016). Denetimli serbestlikte, sigara, alkol madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA) uygulamasının etkinliği. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17(4), ss. 270–277. <https://doi.org/10.5455/apd.200521>
- Ögel, K., Karadayı, G., Şenyuva, G., Topsakal, E., ve Aksoy, A. (2010). *Araştırma Değerlendirme Formunun Geliştirilmesi ve Pilot Uygulama Raporu*. (Erişim Tarihi: 21.12.2024)
- Piquero, A. R. (2015). *The Handbook of Criminological Theory*. John Wiley & Sons.

- Sandelowski, M., ve Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer Publishing.
- Şimşek, S. (2017). Social Adaptation Processes After Discharge of Women's Provisions. *Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal*, 15, ss. 42–75. <https://doi.org/10.17740/eas.soc.2017.V15-03>
- Şimşek, S. (2018). *Cezaevinden Salıverilen Kadın Hükümlülerin Toplumsal Uyum Süreçleri (İstanbul Örneği)* [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (t.y.). *Psiko-Sosyal Servis*. CTE. <https://cte.adalet.gov.tr/home/sayfadetay/psiko-sosyal-servis> (Erişim Tarihi: 25.03.2025).
- Tekin, S. (2010). Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), ss. 83–102. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000457
- Toker, A. (2022). Bir Araştırma Metodolojisi Olarak Sistematik Literatür İncelemesi: Meta-Sentez Yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), ss. 313–340.
- Topçuoğlu, T., (2015). Türkiye'de Suçluluğa ve İnfaz Politikalarına İlişkin Veri İhtiyacı. *Ceza Hukuku ve Kriminoloji Dergisi*, 3(1), ss. 167–190.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020). Ceza infaz kurumu istatistikleri 2020. TÜİK. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Ceza-Infaz-Kurumu-Istatistikleri-2020-37202> (Erişim Tarihi: 21.12.2024)
- Ünlü-Sağdıç, E. (2019). *Problem Çözme Eğitimi Grup Yaşantısının Kadın Mahkûmların Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisinin İncelenmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Çağ Üniversitesi.
- Yayak, A., Ersoy, G., ve Ziyalar, N., (2009). Türkiye Cezaevlerindeki İslah-Rehabilitasyon Çalışmalarının Diğer Ülkelerin Uygulamalarıyla Karşılaştırılması. *Suç ve Ceza*, 4.
- Yücel, M. T. (2008). *Kriminoloji* (4. Bs.). Ankara: Afşar.